

SOCIALINIŲ INSTITUCIJŲ KRITIKA GILLES'IO DELEUZE'Ų IR FELIXO GUATTARI FILOSOFIJOJE

Audronė Žukauskaitė

Kultūros, filosofijos ir meno institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
Tel. (8 5) 275 28 57
El. paštas: audronezukauskaitė@takas.lt

*Straipsnyje analizuojama socialinių institucijų kritika, išplėtotą Deleuze'ų ir Guattari knygoje Anti-Oidipas ir Tūkstantis plokštikalnių bei trumpame, bet reikšmingame Deleuze'ų tekste „Prierašas apie kontrolės visuomenę“. Deleuze'as ir Guattari kuria mašininę visuomenės sampratą: jų teigimu, skirtingas socialines ir ekonomines formacijas įmanoma įsivaizduoti kaip virtualias mašinas, kurios gali aktualizotis bet kuriuo istoriniu momentu. Analizuodami valstybės aparatą, Deleuze'as ir Guattari vengia nuorodų į konkrečias valstybes; veikiau jie kalba apie universalią valstybę-formą, kuri veikia kaip užgrobimo aparatas. Valstybė-forma suvokiama kaip suvienodinantis ir standartizuojantis principas, o karo mašina, priešingai, siekia sulaužyti sustingusias formas ir kurti inovacijas. Šie du agregatai – valstybės aparatas ir karo mašina – apibūdina ne tik valstybę ir jai besipriešinančias jėgas, bet persmelkia visas žmogaus veiklos sferas: mokslą, filosofiją, meną. Deleuze'ų ir Guattari formuluojama valstybės aparato kritika artima Michelio Foucault disciplinos visuomenės teorijai. Foucault galios samprata taip pat yra mechanistinė: galia persmelkia sociumą įsikūnydama disciplininuose aparatuose. Deleuze'as disciplinos visuomenės teorijai priešpriešina savąją kontrolės visuomenės sampratą: priešingai nei disciplininė galia, kuri buvo ilgalaikė, visa apimanti, tačiau netolydi, kontrolė sukuria tolydų ir nuolat kintantį galios tinklą, kuris ap-
raizgo visas žmogaus veiklos sferas.*

Pagrindiniai žodžiai: socialinės mašinos, valstybės aparatas, karo mašina, disciplinos visuomenė, kontrolės visuomenė.

Socialinės mašinos: laukiniai, barbarai, civilizuoti žmonės

Knygoje *Anti-Oidipas* Deleuze'as ir Guattari kritiškai analizuoja socialines institucijas ir pačią valstybę kaip socialinės organizacijos formą. Deleuze'as ir Guattari siekia apibrėžti tai, ką jie vadina „universalia istorija“, t. y. paaiškinti, kaip vieną socialinę formaciją pakeičia kita. Tačiau priešingai nei Karlas Marxas, kuris apibrėžė formacijas kaip skirtingus gamybos būdus, Deleuze'as ir Guattari jas suvokia

kaip skirtingus mašininis procesus: tai teritorinė, despotinė ir kapitalistinė mašinos. Kaip teigia Paulas Pattonas, „priešingai nei Marxas, jie nelaiko [šių mašinų] vieno evoliucijos proceso nuosekliomis stadijomis. Veikiau jos suvokiamos kaip virtualios mašinos, kurios gali veikti tam tikrame socialiniame lauke“ (Patton 2000: 88). Skirtingos socialinės mašinos apibrėžiamos pagal tai, kaip jos kontroliuoja ir koordinuoja materialias socialines tėkmes ant paviršiaus, kurį Deleuze'as ir Guattari vadina sociumu. Sociumo užduotis yra ko-

difikuoti geismą: „Pirmoji funkcija, kurią privalo vykdyti sociumas, visuomet buvo kodifikuoti geismo tėkmes, paženklinti jas, įrašyti jas... Kai primityvi *teritorinė mašina* pasirodo netinkama užduočiai, *despotinė mašina* paleidžia tam tikrą perkodavimo sistemą. Bet *kapitalistinė mašina*... susiduria su visiškai nauja situacija: jai tenka tėkmių dekodavimo ir deteritorizavimo užduotis“ (Deleuze, Guattari 2004a: 35). Taigi sociumas yra įsivaizduojamas visuomenės kūnas, ant kurio ir vyksta geismo tėkmių kodifikavimo, paženklinimo, įrašymo procesai. Nors Deleuze'as ir Guattari teigia, kad geismo produkavimas yra socialus, o socialinis produkavimas kyla iš geismo produkavimo, vis dėlto jie pabrėžia, jog tai *du skirtingi režimai*, kurie geba produkuoti tikrovę.

Taigi pirmoji sociumo forma yra „primityvi teritorinė mašina“, kuri veikia ne tam tikroje teritorijoje, bet implikuoja žemę kaip svarbiausią sociumo elementą:

žemė yra primityvi, laukinė geismo ir produkavimo vienybė... Tai yra paviršius, kurį paženkлина visas produkavimo procesas, į kurį įrašomos darbo jėgos ir priemonės, kuriame paskirstomi veikėjai ir produktai. Ji pasirodo kaip produkavimo kvazipriežastis ir geismo objektas... Teritorinė mašina yra pirmoji sociumo forma, primityvaus paženklinimo mašina, „megamašina“, kuri padengia socialinį lauką (Deleuze, Guattari, 2004a: 155).

Ši primityvi teritorinė mašina organizuoja žmones pasitelkdama giminystės sistemą, kuri suprantama kaip giminystės linijų (kilmė) ir sąjungos ryšių (santuoka) struktūra ant tam tikros teritorijos paviršiaus. Šia struktūra grindžiamų santykių sistema paskirsto materialaus produkavimo tėkmes primityvioje visuomenėje. Deleuze'as ir

Guattari, oponuodami Lévi-Strausso teorijai, pagal kurią primityvios visuomenės apibrėžiamos per mainų sistemą, teigia, jog visas visuomenes, neišskiriant nė primityviosios, grindžia simbolinė skolos struktūra. Tačiau svarbu pabrėžti, jog ši simbolinė struktūra remiasi bendru kodu, kuris parodo kiekvieno produkto vertę ir reikšmę, išskiria tai, ką verta kaupti ir paskirstyti. Savo ruožtu kodas visuomet remiasi papročiu, t. y. simboline elgesio, prasmės ir tikėjimo sistema. Deleuze'as ir Guattari tai vadina „pertekline kodo verte“. Kadangi esama stabilaus kodo, „skola laukiniškoje antiprodukavimo sistemoje yra sporadiška ir abipusė, ji lieka imanentiška kraujo ryšiais ir santuoka grįstų sąjungų giminystės sistemai, kuri sudaro laukinišką socialinę organizaciją ir kuri neleidžia sutelkti galios vienoje šeimoje ar klane“ (Holland 2003: 65).

Antroji sociumo forma yra „barbariška despotinė mašina“, kurioje giminystės linijų ir sąjungos ryšių struktūrą pakeičia hierarchinė kastų ir klasių sistema, o jos viršūnėje yra despoto kūnas. Margą skolų ir įsipareigojimų tinklą, atitinkantį giminystės ryšių struktūrą, pakeičia begalinė skola despotui. Teritorinė mašina veikė ant žemės kaip sociumo kūno, o dabar despoto kūnas (ir jo atstovaujamos dievybės kūnas) užima žemės vietą ir yra laikomas produkavimo kvazipriežastimi ir galutiniu vartojimo tikslu. Tačiau svarbiausias despotinės mašinos požymis yra tas, kad ji įdiegia perkodavimo sistemą. Ankstesnėje laukiniškumo sistemoje skolos buvo mokamos daiktais, kurie turėjo savaiminę vertę; vertė priklausė nuo kodo, kurį apibrėždavo simbolinė elgesio, prasmės ir tikėjimo sistema. Despotinėje

sistemoje kažkokios grupės susikurti vertės objektai tampa beveik despota arba kitai grupei. Būtent todėl „vienas vienintelis vertės reprezentantas – auksas – tampa privileijuotu signifikantu, išreiškiančiu universalią vertę, ir ši „perkoduota“ pridėtinės vertės forma – išreiškianti ne lokalų kodavimą, bet transcendentinį įstatymą ir *primetą* vertės *standartą* – nenutrūkstamai plaukia į bedugnį despoto išdą“ (Ibid). Taigi perkodavimo procesas reiškia, kad vertė yra „ištraukiama“ iš pačių daiktų ir perkeliama į auksą ar pinigus kaip į universalų vertės ekvivalentą. Tačiau svarbu pabrėžti, kad despotinėje sistemoje pinigai vis dar yra primestas standartas, jie atspindi imperinę ir prievartinę galios struktūrą. Kitas svarbus momentas yra tas, kad perkodavimas skola padaro neapčiuopiamą, nepamatuojamą daiktais, todėl skola despota tampa niekuomet neišmokama ir begalinė. Kadangi despoto kūnas yra kartu ir jo atstovaujamos dievybės kūnas, skola tarsi įgyja transcendentinę dimensiją: „išsiskolinimas tampa egzistencijos išsiskolinimu, pačių subjektų egzistencijos skola“ (Deleuze, Guattari 2004a: 215). Perkodavimo procedūra pajungia visus subjektus despota, ir tai yra imperijos gimimo pradžia. Deleuze’as ir Guattari būtent taip ir aiškina valstybės atsiradimą: jų manymu, valstybė atsiranda ne sudarius kontraktą, bet įsteigus perkodavimo procedūrą: „*perkodavimas* yra operacija, kuri sukuria valstybės esmę“ (Deleuze, Guattari 2004a: 217). Tai lemia, kad valstybė nėra susieta su jokia konkrečia teritorija; ji atsiranda dėl deteritorizacijos, kuri žemės ženklus paverčia abstrakčiais ženklais, o pačią žemę padaro nuosavybės objektu (Patton 2000: 92).

Trečioji sociumo forma yra „civilizuota kapitalistinė mašina“, kuri skiriasi nuo ankstesniųjų formacijų keletu aspektų. Ankstesnės socialinės organizacijos formos rėmėsi verčių kodifikavimu ir perkodavimu, o kapitalizmas yra tokia socialinės organizacijos forma, kuri remiasi aksiomatizacija. Pattono teigimu, svarbiausia čia yra suvokti skirtumą tarp kodo ir aksiomos: „kodas nustato sisteminių skirtingų reikšmės sistemų elementų atitikimą, o aksiomatinę sistemą apibrėžia grynai sintaktinės taisyklės, pagal kurias generuojamos virtualinės nereiškančios ar neinterpretuojamos simbolių“ (Patton 2000: 94). Taigi skirtumas tarp kodifikuotų verčių ar reikšmių ir bereikšmių aksiomatinių jungčių priylgsta skirtumui tarp kokybinių ir kiekybinių elementų. Kaip teigia Hollandas,

simbolinis kodifikavimas ir perkodavimas atspindi ar valdo kokybinius panašumus tarp reikšmingų vienetų... Šių tėkmių tarpusavio sąveika yra visiškai netiesioginė, nes ji priklauso nuo papročio – simbolinės elgesio, prasmės ir tikėjimo sistemos. Aksiomos, priešingai, tiesiogiai sujungia heterogeniškus materijos ar energijos srautus, kurie paverčiami kiekybiniais. Aksiomatizacija ne tik nepriklauso nuo prasmės, tikėjimo ir papročio, bet aktyviai atmeta ir paneigia juos, taip suteikdama kapitalizmui išskirtinės dinamikos ir modernizmo (Holland 2003: 66).

Taigi kapitalistinė mašina vietoje kokybinio kodifikavimo ir perkodavimo įdiegia kiekybinį apskaičiavimą. Be to, kodas presuponavo tam tikrą simbolinę tvarką, kuri rėmėsi papročiu, prasme ir tikėjimu. Pavyzdžiui, laukinė visuomenė buvo organizuojama remiantis simboliniais kodais, kurie kiekvienam daiktui ar žmogui suteikė specifinę vertę; despotinė sistema dar išlaiko kodifikavimo rudimentus, tačiau

čia jau įvyksta esminis perkodavimo lūžis: unikalūs daiktai ir individai transformuojami į pinigų ir darbo srautus. Kapitalistinė mašina galutinai panaikina bet kokius kodus ir įteisina aksiomatinę abstrakčių kiekybinių vienetų sistemą: „pakeisdamas pačią kodo sampratą pinigais, [kapitalizmas] sukūrė abstrakčių kiekybinių vienetų aksiomatiką, kuri be perstojo juda vis tolyn sociumo deterritorizavimo kryptimi“ (Deleuze, Guattari 2004a: 36). Kapitalizmas susidoroja su kodais juos dekoduoja ir perkoduoja; kiekviena nauja aksiomatizacijos banga savo ruožtu vėl imasi naujo perkodavimo, taigi pati kodo samprata tokiu būdu yra sunaikinama. Dekodavimas iš esmės išlaisvina produkavimo galias nuo bet kokių suvaržymų ir leidžia kapitalizmui realizuoti savo šizofrenišką potencialą. Deleuze’as ir Guattari teigia, jog kapitalizmas randasi tuomet, kai šios dekodotos tėkmės yra sujungiamos į naują ekonominę ir socialinę sistemą, kurią jie vadina „deteritorizuotų tėmių konjunkcija“. Deleuze’as ir Guattari teigia, jog „būtent išskirtinė šios konjunkcijos prigimtis užtikrina kapitalizmo universalumą“ (Deleuze, Guattari 2004a: 244) ir leidžia kauptis kapitalui, kuris tampa nauju, trečiuoju, sociumo kūnu. Marxas *Kapitale* taip pat išryškino šiuos du svarbiausius elementus, kuriuos pakartoja ir Deleuze’as su Guattari: „iš vienos pusės, [atsiranda] deterritorizuotas darbininkas, kuris tapo laisvas ir nuogas, privalantis parduoti savo darbo jėgą; iš kitos pusės – dekoduoti pinigai, kurie tapo kapitalu ir yra pajėgūs ją nupirkti“ (Deleuze, Guattari 2004a: 245).

Taigi aksiomatinė revoliucija leidžia atsikratyti simbolinės tvarkos, paremtos tikėjimu, papročiu bei kodu, ir pakeisti ją

kiekybinių tėmių konjunkcija. Šis kokybinių kodų pavertimas kiekybinėmis tėmėmis keičia ir moralinį visuomenės klimatą: „tai jau nėra žiaurumo ar teroro amžius, bet cinizmo, kurį lydi keistas dievobaimingumas, amžius“ (Ibid). Laukinėje visuomenėje tiesioginio, jokios institucijos nemedijuoto, gėrybių ir energijos pasisavinimo potraukis yra toks stiprus, kad jam suvaldyti būtina didžiulė skausmo ir žiaurumo dozė, įsirašanti kolektyvinėje atmintyje. Žiaurumo ritualai išrandami tam, kad koduotų gėrybių ir energijos srautus, verstų juos cirkuliuoti per visuomenės institucijas, o ne anapus jų (Holland 2003: 71). Despotinė visuomenė perkoduoja laukinės visuomenės kodus, giminystės ryšių sistemą pajungdama valstybei ir despotui. Kad šis perkodavimas ir perjungimas įvyktų „taikiai“, sukuriamu nuolatinė mirties grėsmė: dabar mirtis reiškia ne grėsmingą gamtos atsitiktinumą, bet despoto, kuris gali disponuoti savo pavaldinių gyvybėmis, valią. Būtent todėl Deleuze’as ir Guattari imperinę valstybę vadina teroro sistema. Kapitalistinėje visuomenėje kodavimas ir perkodavimas pajungiamas aksiomatizacijai, kuri kodus paverčia kiekybinėmis tėmių ir srautų jungtimis. Šią transformaciją lydi cinizmas ir dievobaimingumas, kurie abu kyla iš to paties šaltinio – kapitalo. Cinizmas atsiranda iš to, jog kapitalas yra tik priemonė išgauti ir išnaudoti kuo daugiau darbo jėgos; kita vertus, tas pats kapitalas dievobaimingai garbinamas, nes jis suvokiamas kaip dieviška pradžia, iš kurios kyla bet kuri darbo jėga (Deleuze, Guattari 2004a: 245–246).

Hollandas atkreipia dėmesį, jog cinizmo ir dievobaimingumo kompleksas gerai atskleidžia dvilybę kapitalistinės aksioma-

tizacijos prigimtį, kuri taip pat reiškiasi kaip dekodavimas ir perkodavimas, deteritorizavimas ir reteritorizavimas (Holland 2003: 80–81). Dekodavimą galima laikyti pozityviu aksiomatizacijos aspektu, nes kapitalo, darbo jėgos ar libidinės energijos tėkmės čia išlaisvinamos iš kodų apribojimų: kita vertus, ima veikti ir priešingas, reaktyvus, kapitalizmo aspektas, kuriuo siekiama privatizuoti, pasisavinti laisvus kapitalo ar libidinės energijos srautus (privati nuosavybė, šeimos institucija). Šiuos dekodavimo ir perkodavimo aspektus galime susieti su deteritorizavimu ir reteritorizavimu: „viena vertus, kapitalizmas siekia produkavimo kaip tikslo savyje, maksimalaus socializuotos darbo jėgos produktyvumo – tai deteritorizavimo momentas. Tačiau, kita vertus, dėl to, kad gamybos priemonės priklauso nuo privačių investicijų, socialinis darbas ir gyvenimas apribojami produkavimu ir vartojimu, kuris įtvirtina tik jau egzistuojantį kapitalą: tai reteritorizavimo momentas“ (Ibid). Kitaip tariant, deteritorizavimo judesys išlaisvina tiek produkavimo, tiek vartojimo jėgas, taip pat revoliucionizuoja darbo jėgą; reteritorizavimas užgniaužia šį judėjimą užvaldydamas, pasisavindamas produkavimo rezultatus. Tačiau šie du kapitalistinės aksiomatizacijos „momentai“ gali būti išskiriami tik analitiškai, nes iš tikrųjų jie veikia lygia greta ir yra sunkiai atsiejami vienas nuo kito.

Karo mašina ir valstybės aparatas

Knygoje *Tūkstantis plokštikalnių* Deleuze'as ir Guattari imasi analizuoti ne socialines formacijas, o pačią valstybę, kurią suvokia kaip tam tikrą abstrakčią mašiną, galinčią aktualizuotis įvairiomis istorinėmis formo-

mis. Pavyzdžiui, despotizmą galima suvokti ir kaip pirminę valstybės apraišką, aptinkamą senosiose imperijose, ir kaip universalią valstybės formą. Kaip teigia Pattonas, „perskyra tarp valstybės kaip grynios abstrakčios mašinos ir istoriškai specifinių valstybės formų tampa akivaizdi, kai įvedama valstybės-formos sąvoka, kuri atskiriama nuo specifinių valstybės atmainų, pavyzdžiui, senųjų archajinių imperijų ar ankstyvųjų modernių monarchinių valstybių“ (Patton 2000: 99). Valstybė-forma, arba valstybė kaip abstrakti mašina, yra apibrėžiama pagal dvi esmines funkcijas – tai užgrobimas ir interiorizavimas. Deleuze'as ir Guattari išskiria tris užgrobimo objektus – žemę, darbo jėgą ir pinigus, kurie savo ruožtu produkuoja tris užgrobimo aparatus: žemės nuomą, pelną ir mokesčius. Nors šie trys užgrobimo aparatai atitinka Marxo teoriją apie kapitalistines išnaudojimo formas, Deleuze'as ir Guattari siekia įrodyti, jog ši abstrakti užgrobimo mašina yra universali ir veikia beveik visose valstybės formose. Kitaip tariant, Deleuze'as ir Guattari paneigia bet kokias evoliucines valstybės kilmės teorijas; jų manymu, valstybė nėra pamažu sukuriamą pakopą po pakopos; ji visuomet jau yra pasirengusi veikti visa savo jėga. Kaip teigia Pattonas, „teritorinė, despotinė ir aksiomatinė socialinės mašinos nėra laikomos evoliucijos vystymosi pakopomis, kurios kyla viena iš kitos... Deleuze'o ir Guattari manymu, visos trys abstrakčios socialinės mašinos koegzistuoja nuolatinėje tapsmo ar virtualumo būsenoje“ (Patton 2000: 100). Kitaip tariant, čia įvedama perskyra tarp virtualumo ir aktualumo: abstrakti mašina, arba valstybė-forma, yra virtualus darinys, kuris gali aktualizuotis

pačiomis įvairiausiomis istorinėmis valstybės formomis.

Valstybė-forma, arba užgrobimo aparatas, nėra vienintelė mašina, veikianti socialiniame lauke. Priešinga kryptimi veikia kitas ansambliažas, Deleuze'o ir Guattari vadina mas nomadine karo mašina. Pattonas teigia, jog karo mašinos sąvoka yra klaidinanti, nes ji neturi nieko bendra su tikru karu: karo mašina siekia ne sukelti karą, bet inicijuoti transformaciją, mutaciją, kūrybinį pokytį. Būtent todėl Pattonas minėtą ansambliažą siūlo interpretuoti ne kaip karą, bet kaip metamorfozės mašiną, nes svarbiausia karo mašinos funkcija yra sukelti metamorfozę, inicijuoti naują judėjimo kryptį. Deleuze'as ir Guattari karo mašiną susieja su kūrimo veiksmu: „Ansambliažas, kuris nubrėžia skrydžio kryptis, yra to paties lygmens bei rūšies kaip ir karo mašina. Mutacijos kyla iš mašinos, *kurios tikslas yra ne karas*, bet veikiau deteritorizacijos sukeliama kvantų emisija, kintančių tėkmių judėjimas (šiuo požiūriu kiekvienas kūrimo veiksmas yra inicijuojamas karo mašinos)“ (Deleuze, Guattari 2004b: 253). Taigi karo mašina yra ansambliažas, produkuojantis įvairias tapsmo formas, kurios nukreipiamos prieš sustingusią ir savo pozicijas saugančią valstybę-formą. Pagrindinė Deleuze'o ir Guattari aksioma yra ta, kad karo mašina yra išoriška valstybės aparatui. Išoriškumą čia reikia suvokti kaip visišką valstybės aparato ir karo mašinos priešišumą, nesuderinamumą. Karo mašina paleidžiama į darbą ne tam, kad sukurtų valstybę, o tam, kad sustabdytų jos radimąsi: „negali būti nė kalbos, kad valstybė susiformuotų kaip karas, kurio nugalėtojai primeta savo įstatymus nugalėtiems, padarinys, nes

pati karo mašinos organizacija yra nukreipta prieš valstybę-formą, aktualią ar virtualią“ (Deleuze, Guattari 2004b: 396).

Kitaip tariant, galima teigti, kad valstybės aparatas yra hierarchinė medžio pavidalo struktūra, siekianti išlaikyti savo tapatybę ir nuolatos ją reprodukuoti; karo mašina produkuoja horizontalias rizomines struktūras, kurios siekia išardyti galios centrus ir produkuoti inovacijas. „Valstybė-forma kaip interiorizavimo struktūra turi tendenciją save reprodukuoti, išlikdama sau identiška nepaisant visų variacijų ir lengvai atpažįstama savo polių ribose, visuomet siekianti viešo pripažinimo (nėra užmaskuotos valstybės). Tačiau karo mašina kaip išoriškumo struktūra veikia tik per savo pačios metamorfozes; ji egzistuoja kaip industrinė inovacija ir kaip technologinis išradimas“ (Deleuze, Guattari 2004b: 397–398). Galima teigti, jog valstybės aparatas veikia remdamasis kiekybinių daugialypumų struktūra, kai naujas darinys tik pridedamas prie pirmojo, tačiau iš esmės yra tokios pat rūšies ar prigimties; o štai karo mašina veikia remdamasi kokybinių daugialypumų struktūra, nes metamorfozė sukuria iš esmės kokybiškai naują darinį. Kaip teigia Pattonas, „valstybė-forma kaip užgrobimo aparatas reprezentuoja grynai kiekybinį ar linijinį galios didinimo modelį. Ji remiasi kitų kūnu inkorporavimu... Metamorfozės mašina, priešingai, reprezentuoja labiau kokybinį ar daugiamatį galios didinimo modelį“ (Patton 2000: 111).

Karo mašina, pasitelkdama metamorfozes, nuolat siekia įveikti ir sutrikdyti valstybės aparato reprodukuojamas struktūras; kita vertus, valstybės aparatas visada turi tikslą užgrobti karo mašiną ir panaudoti

ją savo tikslams. Deleuze'as ir Guattari tvirtina, kad valstybė neturi savo karo mašinos; ji gali tik užgrobti karo mašiną ir paversti ją militaristiniu aparatu. Tačiau net ir tuomet karinė institucija nesutampa su karo mašina, nes pastaroji yra nomadinis išradimas, karą laikantis ne pirminiu, o antriniu tikslu – svarbiausias tikslas yra sunaikinti valstybę-formą. Kai valstybei pasiseka užgrobti ir pasisavinti karo mašiną, jos funkcija pasikeičia, nes ji nukreipiama prieš pačius nomadus ir kitus valstybės griovėjus arba ji ima reikšti santykius tarp valstybių, kurias siekiama užgrobti. Taip karas paverčiamas tiesioginiu ir pirminiu karo mašinos tikslu: „Valstybės aparatas *pasivaina* karo mašiną, pajungia ją „politiniams“ *uždaviniams* ir karą paverčia savo tiesioginiu *tikslu*“ (Deleuze, Guattari 2004b: 464). Tokiu būdu karo mašinos esmė iškreipiama, nes ja siekiama tik kiekybiškai didinti galią. Tikroji karo mašinos esmė yra ne kiekybiniai galios santykiai, bet kokybiniai pokyčiai – kūrybinių skrydžio kryptių žymėjimas. Šis kūrybinis judesys neišvengiamai sukelia karo būklę, tačiau karas čia yra tik priemonė, o ne tikslas. Karas lydi bet kurį kūrybinį veiksmą: „ideologinis“, mokslinis ar meninis veiksmas gali būti potenciali karo mašina tiek, kiek ji nubrėžia <...> kūrybinę skrydžio kryptį... Jei partizaninis karas, mažumų kova, revoliucinis ar visuotinis karas atitinka [karo mašinos] esmę, taip yra dėl to, kad karo jie imasi tik kaip „pagalbinio“ veiksmo: jie kariauja tik su sąlyga, kad tuo pat metu sukurs ką nors kita...“ (Deleuze, Guattari 2004b: 466). Taigi karo mašiną pasitelkia kiekvienas menininkas, mokslininkas ar filosofas, oponuojantis „valstybinėms“ meno,

mokslo ar filosofijos formoms ir siekiantis eiti inovacijų keliu.

Deleuze'as ir Guattari dažnai kartoja, jog karo mašina yra nomadų išradimas. Tačiau nomadus čia turėtume suvokti ne kaip antropologinį tipą, bet kaip tam tikrą struktūrinį elementą: kiekvienas, pasirinkęs partizaninio karo kelią, yra nomadas savo socialinėje ar mentalinėje erdvėje. Nomadizmo terminą Deleuze'as pirmą kartą pavartojo knygoje *Skirtumas ir pakartojimas*, kurioje kalba apie du skirtingus būties distribucijos, arba paskirstymo, būdus: pirmasis vyksta pagal nustatytus apibrėžimus, kuriuos galima sutapatinti su „savybėmis“ ar apibrėžtomis teritorijomis. Antrasis paskirstymo būdas vadinamas nomadiniu: „Čia skyrimas vyksta ne tarp to, kas paskirstoma, bet veikiau tarp tų, kurie *patys* pasiskirsto atviroje erdvėje – erdvėje, kuri yra neribota arba neturi tikslų ribų“ (Deleuze 2004: 46). Knygoje *Tūkstantis plokštikalnių* Deleuze'as ir Guattari išskiria du erdvės tipus, kurie taip pat siejami su nomadiniu ir sėsliuoju gyvenimo būdais: „Tolydi erdvė (*espace lisse*) ir padalyta erdvė (*espace strié*) – nomadinė erdvė ir sėsliųjų erdvė – atitinka erdvę, kurioje veikia karo mašina, ir erdvę, įsteigtą valstybės aparato...“* Kitaip tariant, valstybė kaip užgrobimo aparatas kuria homogenišką, apskaičiuojamą ir pamatuojamą erdvę, kuri interiorizuojama nubrėžiant tikslias ribas ir suvienodinant teritoriją. Karo mašina,

* Deleuze, Guattari 2004b: 524. Tolydžios ir padalytos erdvės terminus Deleuze'as ir Guattari pasiskolino iš kompozitoriaus Pierre'o Boulezo, kuris muzikoje skiria dvi erdves ir laiko rūšis: padalytoje erdvėje taktas gali būti reguliarus arba nereguliarus, tačiau visuomet apskaičiuojamas (*assignable*); tolydžioje erdvėje suskirstymas arba pauzė „gali atsirasti pagal norą“. Žr.: Deleuze, Guattari 2004b: 616, 20 nuoroda.

priešingai, kuria tolydžią erdvę, kuri ne dalijama, bet savotiškai pratęsiama, „ištempiama“ ir nusidriekia į vis naujas teritorijas. Būtent todėl tolydi erdvė atspindi nomadinį gyvenimo būdą: judėdamas nomadas kartu su savimi perkelia ir savo pasaulį, arba, kaip rašė Deleuze'as ir Guattari, nomadai ne paskirsto teritorijas, bet patys jose pasiskirsto, jas užima ir apgyvendina. Nomado gyvenimo būdą apibūdina aktyvus santykis su tolydžią erdvę, jos apgyvendinimas, perkėlimas į kitą vietą, naujų trajektorijų kūrimas. Nomadiškojo judėjimo tikslas – dauginti ir plėsti dykumas. Šiuo aspektu Deleuze'as ir Guattari skiria nomadą nuo migruojančio žmogaus: „migruojantis žmogus juda iš esmės nuo vieno taško prie kito, net jei tas kitas taškas yra neaiškus, nenumatytas, lokaliai neapibrėžtas. Tačiau nomadas juda nuo taško prie taško pagal loginę ir faktinę būtinybę; iš principo taškai jam yra tik trajektorijos etapai“ (Deleuze, Guattari 2004b: 419). Pattonas perskyrą tarp tolydžios ir padalytos erdvės įvardija kaip skirtumą tarp kokybinių ir kiekybinių daugialypumų: „Tolydžios erdvės terminą Deleuze'as ir Guattari pritaiko heterogeniškai kokybinių daugialypumų erdvei, o padalytos erdvės terminą – homogeniškai kiekybinių daugialypumų erdvei“ (Patton 2000: 111–112).

Taigi galime teigti, kad nomadizmo terminas, kaip ir karo mašinos terminas, žymi ne realius nomadus, bet patį kaitos, metamorfozės, inovacijos principą. Pavyzdžiui, Deleuze'as ir Guattari priešpriešina valstybinį, arba karališkąjį, mokslą ir „nomadinį“, arba „mažąjį“, mokslą. Minties plotmėje jie taip pat priešpriešina noologiją ir vadinamuosius privačius mąstytojus. Noologija yra toks minties vaizdinys,

kuris yra suderintas su valstybės aparatu: tai tarsi valstybė-forma, kuri šiuo atveju įsikūnija ne socialinėje sferoje, bet minties sąjungoje. Ši valstybės-formos ir minties sąjunga naudinga abiem pusėms: mintis įgyja svorio, kurio pati savaime niekuomet neįgytų; tačiau valstybė įgyja dar daugiau: visišką konsensusą. „Tik mintis yra pajėgi išrasti fikciją valstybės, kuri yra iš esmės universali, ir pakelti valstybę į *de jure* universalumo lygį“, – teigia Deleuze'as ir Guattari (2004b: 414). Kai minties ir valstybės formos susilieja, valstybė tampa vieninteliu principu, atskiriančiu maišto subjektus, kuriuos reikia priversti paklusti valstybės prigimčiai, nuo tų, kurie paklūsta savo norui. Kitaip tariant, ne tik minčiai patogų prisitaikyti prie valstybės, bet ir valstybei patogų rasti savo atitikmenį mintyje ir būti jos sankcionuotai kaip unikaliam ir universaliam valdymo formai. Tobulą minties ir valstybės susiliejimą Deleuze'as ir Guattari išvelgia jau karteziškoje Cogito sampratoje, kurią tęsia Kanto ir Hegelio tradicija: „Protas, visų gebėjimų vienybė, kurią įsteigia Cogito, yra valstybės konsensusas, paverstas absoliutu. Tai ypač akivaizdu didžiojoje Kanto „kritikoje“, kurią atnaujino ir išplėtojo Hegelis. Kantas nuolatos kritikavo blogus papročius, kad kuo geriau įteisintų pačią funkciją. Visai nenuostabu, kad filosofas tapo viešu profesoriumi ar valstybės funkcionieriumi“ (Deleuze, Guattari 2004b: 415).

Tačiau, kaip teigia Deleuze'as ir Guattari, noologijai nuolat oponuoja alternatyvus mąstymas, kurio „veiksmai yra drastiški, o apraiškos netolydžios“. Šių veiksmų imasi „privatūs mąstytojai“, oponuojantys „viešiesiems profesoriams“: tai Kierkegardas, Nietzsche, Šestovas. „Kad ir kur jie

gyventų, tai yra stepė ar dykuma“, – teigia Deleuze’as ir Guattari (Ibid). Kitaip tariant, „privatūs mąstytojai“ yra savotiški nomadai, klajojantys neapgyvendintomis teritorijomis. Dėl šios priežasties Deleuze’as ir Guattari teigia, kad sąvoka „privatus“ nėra visai tiksli, nes taip yra pabrėžiamas minties interiorizavimas, o čia kalbama apie minties išoriškumą. Šis išoriškumas atsiranda tuomet, kai mintis nukreipiama į išorės jėgas, kitaip tariant, kai mintis paverčiama karo mašina. Tačiau svarbu suvokti, jog ši į išoriškumą nukreipta mintis nesukuria kito ar alternatyvaus minties vaizdinio – ji sugriauna patį vaizdinį: „Minties išoriškumo forma – jėga, kuri visuomet yra išoriška sau, arba *n*-osios galios jėga nėra *kitas vaizdinys*, kuris priešpriešinamas tam, kurį inspiravo valstybės aparatas. Veikia tai yra jėga, kuri sunaikina vaizdinį *ir* jo kopijas, modelį *ir* jo reprodukcijas, bet kokią galimybę subordinuoti mintį Tiesos, Teisingumo, Teisės modeliui (karteziška tiesa, kantiškas teisingumas, hėgeliška teisė etc.)“ (Deleuze, Guattari 2004b: 416). Deleuze’as ir Guattari teigia, jog mąstymas, atviras nomadiniam išoriškumui, nesuformuoja jokio vaizdinio, jam suvokti nėra jokio tinkamo modelio ar metodo. Tai lyg strėlė, kuri juda ne tolygiai, t. y. nuo vieno taško prie kito, bet netolygiai: ji bet kuriame taške gali sustoti ir pasukti link kito taško. Tačiau vos tik mąstytojas nomadas iššauna strėlę, tuoj atsiranda valstybės tarnautojas, kuris bando šiam veiksmui priskirti taikinį ar tikslą.

Disciplinos visuomenė vs kontrolės visuomenė

Deleuze’o ir Guattari mašininė socialinių formacijų ir valstybės samprata gana artima

Michelio Foucault plėtojamai galios formų genealogijai, aprašytai veikaluose *Disciplinuoti ir bausti* bei *Seksualumo istorijos* pirmame tome. Foucault galią suvokia kaip skirtingų jėgų sąveikos lauką: kūno galią sudaro „ne tam tikra jėga, kuria esame apdovanoti“, bet santykių tinklas, susiejantis kūną su kitais kūnais. Būdama santykinė, galia yra nuolat išsklidusi, tačiau, kita vertus, ji yra visa apimanti, nes nė vienas kūnas negali išvengti jos poveikio: kaip teigia Foucault, „galia yra visur ne todėl, kad ji viską apima, bet dėl to, kad ji sklinda iš visur“ (1978: 93). Analizuojant Foucault galios sampratą krinta į akis tai, kad Foucault domisi tik negatyvia, ribojančia galios funkcija, kitaip tariant, galios santykiai jam reiškia „aibę veiksmų, pritaikomų kitiems veiksmams“. Vadinasi, jog galia, net ir veikdama netiesiogiai, gali apriboti, uždrausti, kontroliuoti tam tikrus veiksmus. Tačiau, kaip teigia Foucault, „galios pančiojamos ne tam, kad išsektų: jos jungiamos taip, kad visos kartu dauginęsi ir teiktų naudą“ (Foucault 1998: 205). Galios santykių tinklą Foucault vadina disciplinine galia arba disciplininiu aparatu: galia interpretuojama kaip tam tikra mašina, kurios efektai per smelkia visą sociumą. Deleuze’as, analizuodamas Foucault teoriją specialiai šiam autoriui skirtoje knygoje (Deleuze, 2006), iš tiesų perrašo ją savo filosofiniais terminais. Deleuze’o manymu, svarbiausios sąvokos, nusakančios galios funkcionavimą, yra diagrama ir mašina. Pavyzdžiui, aprašydamas Panoptikoną, Foucault jį įvardija kaip mašiną, mechanizmą, mechanizmų agregatą (Foucault 1998: 239). Kartu Foucault teigia, kad Panoptikoną galima ir reikia atriboti nuo bet kokio specifinio taikymo, kitaip

tariant, Panoptikonas yra abstrakti mašina arba diagrama, kuri gali susiliesti su bet kuria kita funkcija (tapti švietimo, gydymo, gamybos, baudimo mašina) (1998: 243). Savo ruožtu Deleuze'as tai vadina santykiu tarp mašininio ansambliužo ir abstrakčios mašinos arba diagramos: mašininis ansambliužas (švietimo mašina, kalėjimo mašina ir t. t.) yra konkreti ir aktuali galios apraiška, o diagrama arba abstrakti mašina yra tarsi ekranas ar žemėlapis, rodantis galių santykį. „Diagrama veikia kaip nesuvienijanti imanentinė priežastis, kuri yra koekstensyvi visam socialiniam laukui: abstrakti mašina yra tarsi priežastis konkretaus ansambliužo, kuris įgyvendina abstrakčios mašinos santykius; šie santykiai tarp galių veikia ne „iš viršaus“, bet pačiame ansambliužo, kurį jie sukuria, audinyje“, – teigia Deleuze'as (2006: 32). Galime teigti, kad mašininiai ansambliužai yra aktualūs, konkretūs galių ir institucijų deriniai; tačiau jų funkcionavimo principai turi būti siejami su abstrakčia mašina. Kaip teigia Pattonas, „abstrakčios mašinos įsikūnija ansambliužuose lyg jų virtualūs antrininkai. <...> Abstrakčios mašinos yra virtualūs daugialypumai, kurie neegzistuoja nepriklausomai nuo ansambliužų, bet per kuriuos jie yra aktualizuojami ir reiškiami: abstrakčios mašinos nėra nei kūniški, nei semiotiniai esiniai, bet „diagramos“. Jos visuomet yra singuliarios ir imanentiškos tam tikram ansambliužui. Abstrakti mašina kaip tam tikro ansambliužo diagrama yra gyvybiškai būtina tam, kad ansambliužas veiktų“ (Patton 2000: 44).

Taigi skaitant Deleuze'o pateiktą Foucault interpretaciją, sunku suprasti, ar iš viso esama kokio nors skirtumo tarp Deleuze'o

ir Foucault mašininės socialinės teorijos; kita vertus, knygoje *Tūkstantis plokštikalnių* Deleuze'as (jau kartu su Guattari) įvardija ir aiškius skirtumus arba „nesutarimus“: „Mūsų vieninteliai nesutarimai su Foucault yra šie: 1) ansambliužus mes iš esmės suvokiame ne kaip galios, bet kaip geismo ansambliužus (geismas visuomet yra organizuotas kaip ansambliužas), o galią suvokiame kaip stratifikuotą ansambliužo dimensiją; 2) diagrama ir abstrakti mašina turi skrydžio kryptis, kurios yra pirminės, kurios yra ne pasipriešinimo ar atsakomojo smūgio sukurti ansambliužo fenomenai, bet kūrybos ir deteritorizacijos kryptys (*pointes de création et de deterritorialisation*)“ (Deleuze, Guattari 2004b: 585). Anot Deleuze'o, geismo produkavimas, skrydžio kryptys ir kūrimo formos yra pirminiai dalykai, todėl „jam nėra reikalo apibrėžti tokių fenomenų kaip pasipriešinimas statusą“. Foucault teorijoje, kur galios aparatai yra pirminiai, bet koks politinis judėjimas, suprastas kaip „pasipriešinimas“, pasidaro keistai nemotyvuotas, beveik reaktyvus fenomenas (Deleuze 1997: 188–189).

Pattonas, lygindamas Deleuze'o ir Guattari geismo sampratą ir Foucault galios sampratą, pastebi daug formalių panašumų: „Panašiai kaip Deleuze'as ir Guattari kuria mašininę geismo teoriją, Foucault siūlo analizuoti panoptinę galią kaip mašiną, produkujančią homogeniškus galios efektus. Panašiai kaip knygoje *Anti-Oidipas* teigiama, jog geismas produkuoja realybę, Foucault tvirtina, kad galia yra produktyvi, „galia produkuoja; ji produkuoja realybę...“ (Patton 2000: 73). Kita vertus, Pattonas teigia, kad nors šios sampratos formaliai ir yra panašios, metodologiniu atžvilgiu jos

išlieka skirtingos. Foucault galią interpretuoja kaip negatyvią jėgą, kuri persmelkia kiekvieną individą ir visuomenę; Deleuze'o ir Guattari geismo samprata yra pozityvi ir išlaisvinanti, kurianti pačią socialinę tikrovę. Anot Pattono, „skirtumas tarp Deleuze'o bei Guattari ir Foucault virsta klausimu, kam suteikiama teorinė pirmenybė – galiai ar geismui. Atitinkamai kiekviena pozicija susiduria su jai būdinga teorine problema. Foucault atveju problema atsiranda tuomet, kai reikia paaiškinti, kaip įmanomas pasipriešinimas [galiai]. Deleuze'o ir Guattari atveju, kaip jau matėme, tai būtų reichiška problema, išskylanti siekiant paaiškinti, kaip geismas gali prisidėti prie savo represijos“ (Patton 2000: 74). Kitaip tariant, Foucault galios samprata yra išimtinai negatyvi, o pasipriešinimas suvokiamas kaip reakcija į galios spaudimą; Deleuze'o ir Guattari geismo samprata yra pozityvi ir kurianti, tačiau ji nepaaiškina, kaip geismas dalyvauja savo represijoje.

Santykis tarp Foucault ir Deleuze'o teorijų atsiskleidžia trumpame Deleuze'o tekste „Prierašas apie kontrolės visuomenę“. Čia Deleuze'as Foucault suformuluotą disciplinos visuomenės sampratą papildo nauja – kontrolės visuomenės – koncepcija. Deleuze'as teigia, kad suverenias visuomenes keičia disciplinos visuomenės, o pastarąsias – kontrolės visuomenės. Disciplinos visuomenę apibrėžė tam tikra įkalinimo vieta, kurios „adresas“ nuolatos keičiasi: iš pradžių mokykla, paskui kareivinės, po to gamykla, kartais – ligoninė, kai kuriais atvejais – kalėjimas. Kitaip tariant, individai pajungiami ir disciplinuojami pasitelkiant tam tikrus galios ansambliužus, kurie, nors ir keičiasi, tačiau išlaiko tą pačią struktūrą

ir logiką. Kontrolės visuomenę, priešingai, apibrėžia tai, kad galia nėra aiškiai regima ir sutelkta tam tikroje vietoje ar institucijoje: galia tarsi „išgaruoja“, tampa nematoma ir veikia per „objektyvuojančius“ tinklus. Deleuze'as teigia, kad „įkalinimą sudaro *formos (moule)*, skirtingi formavimai (*moulages*), o kontrolė yra *moduliacijos*, panašios į save deformuojantį formavimą, nuolatos kintantį pereinant nuo vieno momento prie kito, arba į sieta, kurio akutė kinta pereinant nuo vieno taško prie kito“ (Deleuze 1995: 178–179). Kitaip tariant, įkalinimo vietos yra formos, kurių medžiaga gali keistis, tačiau pati forma nekinta; kontrolė, priešingai, yra nuolat kintanti sistema, sietas, užmetamas ant nuolatos kintančios socialinės tikrovės. „Kontrolės sietai“ būdinga tai, kad jis bet kuriuo momentu gali pakeisti savo „reikalavimus“. Deleuze'as pateikia darbo užmokesčio pavyzdį: disciplinos visuomenėje gamykla buvo ta vieta, kuri užtikrindavo pusiausvyrą tarp kuo našesnės gamybos ir kuo mažesnio uždarbio; kontrolės visuomenėje gamyklas išstumia verslas, įdiegiantis į darbo užmokesčio sistemą moduliacijas, kurios darbo užmokestį paverčia nestabiliu, priklausomu nuo daugybės veiksnių, tokių kaip naujos užduotys, konkurencija, seminarai (Deleuze 1995: 180).

Kontrolės visuomenėje pasikeičia galios ir individo santykis: disciplinos visuomenėje galia buvo grynai negatyvi, o kontrolės visuomenėje galia apiforminama ir pateikiama kaip išskirtinė privilegija. Deleuze'as teigia, kad disciplinos visuomenės žmogų nusako įkalinimas, o kontrolės visuomenės žmogų – įsiskolinimas. Tai patvirtina pirmiau aptartą Deleuze'o ir Guattari mintį,

kad simbolinė skolos struktūra apibrėžia visas visuomenes – tiek primityvias, tiek despotines, tiek kapitalistines. Despotinėje visuomenėje skola despotui tampa egzistencijos išsiskolinimu, pačių subjektų egzistencijos skola; kapitalistinėje visuomenėje išsiskolinimas yra savanoriškai priimta, niekuomet nesibaigianti ir nepaliaujamai kintanti kontrolės forma. Kitaip tariant, disciplinos visuomenėje galia buvo ilgalaikė, tačiau netolydi: ją geriausiai nusako Kafkos terminas *laikinas paleidimas* (tarp dviejų įkalinimų, pavyzdžiui, mokyklos ir gamyklos). Kontrolės visuomenėje galios poveikis yra trumpalaikis ir greitai kintantis, bet kartu tolydus ir neribotas: ją nusako Kafkos terminas *begalinis atidėjimas*, nes galia nuolatos kinta ir niekuomet iki galo neatskleidžia savo reikalavimų. Taip įkalinimą kalėjime pakeičia elektroninis sekimas; mokyklą – nuolatinis mokymasis ir kompetencijos vertinimas; ligonines – nuolatinė priežiūra, įvardijamos kaip prevencija, sistema; gamyklą – nauji būdai manipuluoti pinigais, produktais ir žmonėmis.

Kitaip tariant, disciplinos technologijas papildo lanksti, nematoma ir nenutrūkstama kontrolės sistema. Dėl šios priežasties, teigia Deleuze'as, gali būti, kad į griežčiausias įkalinimo vietas greitai žvelgsime su nostalgija, nes jos bent jau yra aiškiai apibrėžtos ir regimos. Iš kalėjimo įmanoma pabėgti arba suorganizuoti jame maištą, tačiau niekur negali pabėgti nuo socialinės kontrolės. Kontrolės mechanizmai (nuolatiniai vertinimai, sveikatos priežiūra, konkurencija ir t. t.) panardina mus į nuolatinę „komunikaciją“. Pasak Michelio Hardto ir Antonio Negri, kontrolės visuomenėje galios mechanizmai tampa vis labiau „demokratiški“, vis

labiau imanentiškai socialiniam sluoksniui, įdiegiami per piliečių protus ir kūnus. Galia nėra struktūruojama per socialines institucijas; ji tampa lanksti ir taki, bet svarbiausia – interiorizuojama pačių individų. Kitaip tariant, šiuolaikinė kontrolės sistema siejama su Foucault aprašytu biopolitikos kontekstu, nes kapitalistinėje visuomenėje kontrolė įdiegiama ne per sąmonę ar ideologiją, bet per kūną ir kūniškumą. Hardtas ir Negri santykį tarp disciplinos ir kontrolės visuomenių palygina su perskyra tarp kiekybinių ir kokybinių galios santykių: „disciplinos visuomenėje biopolitinių technologijų efektai vis dar buvo daliniai, nes disciplinavimas vystėsi pagal reliatyviai uždara, geometrinę, ir kiekybinę logiką.<...> Priešingai, kai galia tampa visiškai biopolitinė, visas socialinis kūnas pajungiamas galios mašinai ir vystomas virtualiai. Šis santykis yra atviras, kokybinis ir emocinis“ (Hardt, Negri 2000: 24).

Maurizio Lazzarato taip pat teigia, kad kontrolės visuomenėje moduliacijos tampa tokia galios forma, kuri nusitaiko į nekūniškąją dimensiją: „Disciplinos formavo kūnus išpausdamos papročius kūniškoje atmintyje, o kontrolės visuomenės moduliuoja protus ir išpaudžia papročius daugiausia dvasinėje atmintyje“ (Lazzarato 2006: 186). Kontrolės visuomenė įgyvendina galią per technologijas, kurios leidžia nuotoliniu būdu perduoti vaizdą, garsą ar duomenis: tai radijas, televizija, internetas. Šias naujas galios technologijas, kurios siekia moduluoti atmintį ir protą, Lazzarato vadina noopolitika. Taigi turime maždaug tokį galios technologijų pluoštą: kūno formavimą, kurį užtikrina disciplinos (kalėjimas,

mokykla, gamykla etc.), gyvybės valdymą, kurį organizuoja biogalia (gerovės valstybė, sveikatos politika etc.), ir atminties bei proto moduliavimą, kurio imasi noopolitika (audiovizualiniai ir telematiniai tinklai, viešosios nuomonės, kolektyvinio proto, „auditorijos“ kūrimas) (Ibid). Kitaip tariant,

kontrolė sukuria tolydų ir nuolat kintantį galios tinklą, kuris apraizgo visas žmogaus veiklos sferas. Šiuo požiūriu Deleuze'o perskyra tarp diagramos ir mašinos vis dar lieka aktuali: nors galios poveikio priemonės (mašinos) nuolat kinta, galios diagrama išlieka kaip niekad pastovi.

LITERATŪRA

Deleuze, G. 1995. "Postscript on Control Societies", in: Gilles Deleuze. *Negotiations 1972–1990*. Trans. Martin Joughin. New York: Columbia University Press.

Deleuze, G. 1997. "Desire and Pleasure", in: *Foucault and His Interlocutors*, ed. A.I. Davidson, London: University of Chicago Press.

Deleuze, G. 2004. *Difference and Repetition*. Trans. Paul Patton. London; New York: Continuum.

Deleuze, G.; Guattari, F. 2004a. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. Trans. Robert Hurley, Mark Seem, Helen R. Lane. London; New York: Continuum.

Deleuze, G.; Guattari, F. 2004b. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Trans. Brian Massumi. London; New York: Continuum.

Deleuze, G. 2006. *Foucault*. Trans. Sean Hand. London; New York: Continuum.

Foucault, M. 1978. *The History of Sexuality*. Volume 1: An Introduction. Trans. Robert Hurley. London: Penguin Books.

Foucault, M. 1989. *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos.

Hardt, M.; Negri, A. 2000. *Empire*. Cambridge, Mass., London: Harvard University Press.

Holland, E. W. 2003. *Deleuze and Guattari's Anti-Oedipus: Introduction to Schizoanalysis*. London; New York: Routledge.

Lazzarato, M. 2006. "The Concept of Life and the Living in the Societies of Control", in: *Deleuze and the Social*. Eds. Martin Fuglsang and Bent Meier Sorensen. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Patton, P. 2000. *Deleuze and the Political*. London; New York: Routledge.

CRITIQUE OF SOCIAL INSTITUTIONS IN GILLES DELEUZE AND FELIX GUATTARI'S PHILOSOPHY

Audronė Žukauskaitė

S u m m a r y

The article discusses Deleuze's and Guattari's notions of society and state. In *Anti-Oedipus*, Deleuze and Guattari analyze the territorial, despotic and capitalist machines which are seen not as different stages of historical evolution but as different types of an abstract machine. In *A Thousand Plateaus* Deleuze and Guattari develop the mechanistic notion of the state: the state – form is an abstract machine or a diagram which can be actualized in different historical state forms. The state – form is juxtaposed to another type of assemblage called the nomadic war machine. If the state-form functions as a principle of

unification and standardization, the war machine is seen as a principle of metamorphic transformations and innovations. Deleuze and Guattari's theories of society and state are compared with Michel Foucault's mechanistic notion of society. Deleuze contrasts his notion of control society to the notion of discipline society by Foucault. If the mechanisms of discipline are discontinuous and function in precise space areas, the mechanisms of control produce continuous and all-encompassing networks which totally merge with our corporeal existence.

Keywords: social machines, state apparatus, war machine, discipline society, control society.